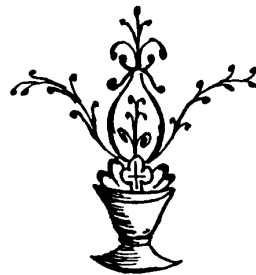

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΤΖΗΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ
" Ο ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΠΟΛΥΧΡΟΝΑΚΗΣ .,
ΝΕΑΠΟΛΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄		
Ἡ ἔννοια τῆς Μουσικῆς	σελ.	7
Βυζαντινὴ Μουσικὴ	»	7
Κλίμαξ	»	7
Φθόγγοι	»	7
Κλίμαξ Φυσικὴ τοῦ Νη	»	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄		
Χαρακτῆρες	»	9
Χαρακτῆρες Ποσότητος	»	9
α. Ἰσότητος	»	9
β. Ἀναβάσεως	»	10
γ. Καταβάσεως	»	10
Μηχανισμὸς ἀναγνώσεως	»	10
Ἀσκήσεις μετὰ χαρακτῆρες ποσότητος	»	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄		
Χαρακτῆρες χρόνου»	»	17
α. Αὐξάνοντες	»	18
Παραστατικὸ διάγραμμα τῆς ἐνέργειας τῶν αὐξανόντων τόν χρόνο χαρακτῆρων	»	19
Ἀσκήσεις μετὰ αὐξάνοντες τόν χρόνο χαρακτῆρες	»	20
Διαστήματα	»	24
Σύνθεσις τῶν χαρακτῆρων Ποσότητος	»	24
Ἀσκήσεις μετὰ διάφορους τρόπους γραφῆς καὶ συμπλοκῆς τῶν χαρακτῆρων	»	28
β. Διαιροῦντες	»	33
Ἀσκήσεις μετὰ διαιροῦντες τόν χρόνο χαρακτῆρες	»	36
Συνεχῆς Ἐλαφρόν	»	41
Παρεστιγμένα Γοργά, Δίγοργα	»	45
Παραστατικὸ διάγραμμα ἐνέργειας παρεστιγμένων ...	»	48
Χαρακτῆρες διαιροῦντες καὶ αὐξάνοντες τόν χρόνο	»	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄		
Χαρακτῆρες Ποιότητος	»	50
α. Τονικοί	»	50
β. Καλλωπιστικοί	»	50
Παραστατικὸ διάγραμμα ὅλων τῶν χαρακτῆρων τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς	»	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄		
Ἄλλα σημεῖα μουσικῆς γραφῆς στή Βυζαντινὴ Μουσικὴ	»	53
Μαρτυρίαι	»	54
α. Μαρτυρίαι τῶν ἤχων	»	54
β. Μαρτυρίαι τῶν φθόγγων	»	56
Σημεῖα ἀλλοιώσεως	»	57
Φθοραὶ	»	58
Χρόαι	»	61
Παράρτημα Μουσικόν	»	65

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Όταν πριν πολλά χρόνια (1971) γράφτηκε και εκδόθηκε (1977) τό βιβλίό αυτό, δέν ύπήρχαν παρά ελάχιστα μουσικά έγχειρίδια πού μέ άπλό και μεθοδικό τρόπο, καθώς και μέ πλήρη σειρά άσκήσεων, εισήγαγαν τούς άρχάριους στην παραλλαγή τής βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής, κάτι δηλαδή σαν τά αντίστοιχα σολφέζ πού χρησιμοποιούνται για τήν εκμάθηση τής μουσικής ανάγνωσης στην ευρωπαϊκή μουσική. Επί πλέον, τό πιό σημαντικό άπό αυτά, δηλαδή ή έργασία «**Μελωδικά και Άσκήσεις Βυζαντινής Μουσικής**» τού Κων. Παπαδημητρίου, ήταν παλιό ως έκδοση και έπομένως δυσεύρετο.

Μέ στόχο, λοιπόν, τή διευκόλυνση τών άρχαρίων μαθητών τής Έκκλησιαστικής Σχολής Κρήτης στην όποία τότε ύπηρετούσα, καθώς και εκείνων τής Σχολής Βυζαντινής Μουσικής τής Ίεράς Μητροπόλεως Κυδωνίας και Άποκορώνου, πού ίδρυσσα στά Χανιά, συντάχθηκε αυτή ή έργασία, ή όποία σύμφωνα μέ τήν επιθυμία τών τότε μαθητών μου θά περιελάμβανε εκτός τού **Πρακτικού** μέρους και τά μέρη: **Θεωρητικόν, Ίστορικόν, Μουσικολογικόν.**

Γιά διάφορους λόγους ή έργασία δέν μπόρεσε νά ολοκληρωθεϊ, άν και έτυχε - μάάλιστα δίχως καμιά σχετική προβολή - ευμενεστάτης άποδοχής άπό μέρος πολλών σπουδαστών τής εκκλησιαστικής μας μουσικής σέ πανελλήνια κλίμακα, γεγονός πού επέβαλε τήν επανέκδοσή τής. Στο μεταξύ έξεδόθησαν πολλά σχετικά βιβλία πού κάλυψαν σέ γενικές γραμμές πολλά κενά στη διδασκαλία τής βυζαντινής μουσικής. Όμως, ή Μέθοδός μου δέν έπαψε νά διατηρεί μέχρι σήμερα στό άκέραιο τή χρηστικότητα τής, κάτι πού τό φανερώνει ή συνεχής ζήτηση τής.

Άπό εδώ όρμώμενος ό Έκδοτικός ΟΊκος «**ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΠΟΛΥΧΡΟΝΑΚΗΣ**» τήν επανεκδίδει για τρίτη φορά και σκοπεύει νά προχωρήσει στην ολοκλήρωσή τής μέ τήν έκδοση και τών άλλων μερών, δηλαδή τού **Θεωρητικού, Ίστορικού και Μουσικολογικού.**

Μέ τήν ευκαιρία τής τρίτης επανέκδοσης τής Μεθόδου σημειώνω ότι άφορά άρχαρίους μαθητές και για τό λόγο αυτό ό,τι περιέχονται σ' αυτήν δέν είναι παρά τά όσα χρειάζονται για μιá πρώτη προσέγγιση μέ τό αντικείμενο τής βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής. Κύριος δέ στόχος τής είναι νά βοηθήσει κατά τόν πλέον ευμέθοδο και βέβαια πλήρη τρόπο τούς νέους σπουδαστές νά διαβάζουν, όσο τό δυνατόν ευχερέστερα, τονικά και ρυθμικά, τούς μουσικούς φθόγγους.

Άλλες θεωρητικές γνώσεις και λεπτομέρειες πού δέν ενδιαφέρουν άμεσα στην παρούσα φάση τής εκμάθησης, θά αναπτυχθούν στο δεύτερο μέρος τής έργασίας, στο **Θεωρητικόν** πάντα όμως μέ γνώμονα τήν ευχερή κατανόησή τους, βασικά στα κυριότερά τους σημεία. Και αυτό, γιατί, έφ' όσον ό σκοπός τής έργασίας είναι καθαρά εκπαιδευτικός, πιστεύω ότι αυτή, δίχως βέβαια νά ευτελίζεται άπό υπεραπλούστευση, δέν θά πρέπει νά κατατρίβεται σχολαστικά μέ άκρως εξειδικευμένες ή άκόμα και εξεζητημένες δυσνόητες θεωρητικές έννοιες, οί όποιες ήμπορεί νά άπασχολήσουν άργότερα μόνον όσους θά θελήσουν νά ασχοληθούν πιό σοβαρά μέ τή μουσική τής Έκκλησίας μας.

Έργαμα στην Κάλυμνο στίς 2-1-2002

Γεώργιος Ί. Χατζηθεοδώρου

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἡ ἔννοια τῆς Μουσικῆς

Μουσική εἶναι ἡ τέχνη τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μουσικῶν ἤχων. Στήν ἀπλή της μορφή χαρακτηρίζεται σάν τέχνη καί στήν πιό σύνθετη σάν ἐπιστήμη. Μέ τή μουσική ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἐκφράσει ιδέες καί συναισθήματα, ὅπως ἐπίσης καί νά ἀποδόσει τίς ἔννοιες τοῦ περιεχομένου τῶν ποιημάτων. Ὅλα αὐτά ἐπιτυγχάνονται μέ τόν κατάλληλο συνδυασμό τῶν «**μουσικῶν φθόγγων**». Τούς μουσικούς φθόγγους ὁ ἄνθρωπος παράγει μέ διάφορα μουσικά ὄργανα, ἢ μέ τή φωνή του.

Τή μουσική ὁ ἄνθρωπος ἀνακάλυψε ἀπό τά πρῶτα του βήματα στή γῆ καί πολύ γρήγορα τήν ξεχώρισε σέ κοσμική καί ἐκκλησιαστική.

Ἔτσι, μποροῦμε νά ποῦμε, ὅτι ἄλλη μουσική χρησιμοποιοῦμε στήν ἐξωτερική κοινωνική μας ζωή καί ἄλλη στήν ἐκκλησιαστική μας λατρεία.

Βυζαντινὴ Μουσική

«**Βυζαντινὴ Μουσική**», λέγεται ἡ μουσική που χρησιμοποιεῖται στή Λατρεία τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδή δε καλλιεργήθηκε καί ἀναπτύχθηκε στό χῶρο καί στα χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὀνομάσθηκε, «**Βυζαντινὴ**».

Κλίμαξ

«**Κλίμακα**» γενικά στή μουσική λέμε, τή συνεχή διαδοχή $7+1=8$ φθόγγων. Ἐπειδή ἡ διαδοχή αὐτή μοιάζει ἀκουστικά σάν τή διαδοχή τῶν σκαλοπατιῶν τῆς σκάλας (κλίμακος) πῆρε αὐτό τό ὄνομα, δηλαδή ἀκουστική σκάλα.

Φθόγγοι

«**Φθόγγους**» λέμε γενικά στή μουσική, τίς μικρές μουσικές συλλαβές που χρησιμοποιοῦμε ὅταν τή διαβάζουμε. Εἶναι δηλαδή οἱ

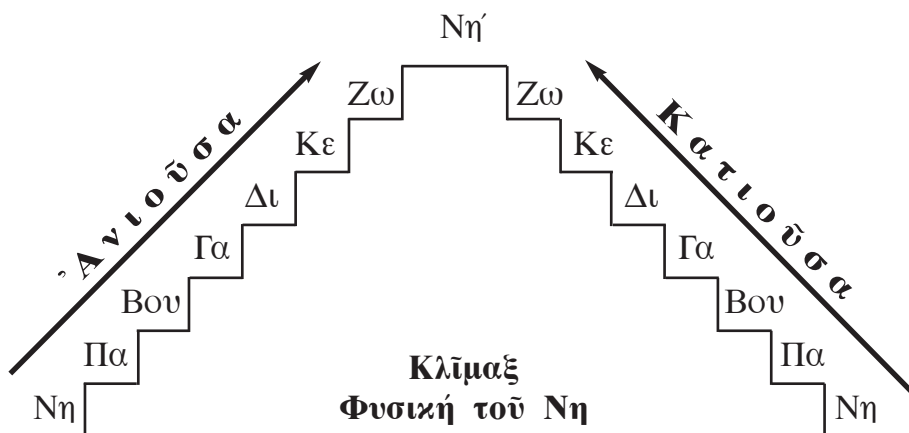
Άμα τοποθετηθοῦν σέ μιά κανονική σειρά (διαδοχή) τότε σχηματίζουν αὐτό πού λέμε **Κλίμακα**.

Οἱ φθόγγοι εἶναι ἑπτὰ καί γιά τή Βυζαντινή Μουσική εἶναι, οἱ ἐξῆς:

πΑ Βου Γα Δι κΕ Ζω νΗ

Παλιά ἡ βάση τῆς κλίμακας ἦταν τό **πΑ**. Σήμερα γιά τεχνικούς λόγους χρησιμοποιοῦμε τό **νΗ**, πού τό ἐπαναλαμβάνουμε καί στό τέλος γιά νά συμπληρωθεῖ ἡ κλίμακα. Μπορεῖ σέ ἄλλες περιπτώσεις νά ἔχουμε βάση σέ ἄλλο φθόγγο (ὄλοι γίνονται βάση) ὁπότε σχηματίζεται ἄλλη κλίμακα.

Παραστατικό διάγραμμα τῆς κλίμακος.

«**Ἄνιουσα**» λέγεται ἡ κλίμακα, ὅταν ἡ φωνή ἀρχίζει ἀπό τά χαμηλά καί πηγαίνει πρὸς τά ψηλά. «**Κατιούσα**», ὅταν γίνεται ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Ἡ κλίμακα αὐτή λέγεται καί «**φυσική κλίμαξ τοῦ Νη**» γιατί ἀρχίζει καί τελειώνει μέ τόν φθόγγο τοῦ **Νη**, βαδίζει δέ μέ φυσικά διαστήματα. (Στό Δεύτερο Μέρος «**Θεωρητικόν**» τοῦ βιβλίου ἐξηγοῦμε τί εἶναι φυσικά διαστήματα).

Πολλές φορές θά χρειασθεῖ νά ὑψώσουμε τή φωνή μας πιό ψηλά ἀπό τό πάνω **Νη**, ἢ νά τήν πᾶμε πιό χαμηλά ἀπό τό κάτω. Τότε συνεχίζουμε πάλιν ἀντίστοιχα μέ τή σειρά πού βλέπουμε ἢ πρὸς τά πάνω ἢ πρὸς τά κάτω. Θά ποῦμε **Νη, Πα, Βου, Γα** κ.λ.π. Τό ἀντίθετο ἂν θέλουμε νά κατεβοῦμε πιό κάτω ἀπό τό χαμηλό **Νη**. Θά ποῦμε **Νη, Ζω, Κε, Δι** κ.λ.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Χαρακτήρες

«Χαρακτήρες» ἢ «σημεῖα», εἶναι στή βυζαντινή μουσική τά σημάδια πού χρησιμοποιοῦμε γιά νά τή γράψουμε. Εἶναι λοιπόν τά γράμματά της, ὅπως δηλαδή καί στή γλῶσσα μας, ἐνῶ οἱ φθόγγοι εἶναι ἡ φωνή ἀκριβῶς αὐτῶν τῶν γραμμάτων.

Οἱ χαρακτήρες λέγονται καί «**Σημεῖα**» καί ἡ τέχνη τῆς γραφῆς τους «**Σημειογραφία**».

Οἱ χαρακτήρες τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς εἶναι πολλοί, ἀνάλογα δέ μέ τήν ἐνέργεια καί τή σημασία πού ἔχουν χωρίζονται σέ τρεῖς μεγάλες κατηγορίες, ὡς ἑξῆς:

1. **Χαρακτήρες Ποσότητος.**
2.   »   **Χρόνου**
3.   »   **Ποιότητος**

Ἀπό αὐτούς οἱ «**Χαρακτήρες Ποσότητος**» ὀνομάζονται ἔτσι, γιατί δείχνουν ποσότητα τῆς φωνῆς. Τό πόσο, δηλαδή, θά ἀνέβει ἢ θά κατέβει ἡ φωνή μας. Οἱ «**Χαρακτήρες Χρόνου**», ἐπειδή δείχνουν πόσο χρόνο, πόση ὥρα, θά κρατήσῃ ἕνας χαρακτήρας, καί οἱ «**Χαρακτήρες Ποιότητος**», ἐπειδή δείχνουν τόν τρόπο ἐκφράσεως τῶν φθόγγων.

Χαρακτήρες Ποσότητος

Οἱ **χαρακτήρες ποσότητος** εἶναι δέκα καί ὑποδιαιροῦνται σέ τρεῖς μικρότερες κατηγορίες, ὡς ἑξῆς :

- α. **Ἰσότητος** (ἴσα ἡ φωνή)
- β. **Ἀναβάσεως** (ἀνεβαίνει ἡ φωνή)
- γ. **Καταβάσεως** (κατεβαίνει ἡ φωνή)

Ἀναλυτικά εἶναι, οἱ ἑξῆς :

α. **ΙΣΟΤΗΤΟΣ**

Εἶναι ἕνας. Τό **ἴσον** $\curvearrowright$ = 0 φωνή. Αὐτό ἀκολουθεῖ τή φωνή τοῦ προηγουμένου χαρακτήρα, δηλαδή οὔτε ἀνεβάζει τή φωνή μας οὔτε τήν κατεβάσει, γι' αὐτό καί λέγεται **Ἰσον**.

β. ΑΝΑΒΑΣΕΩΣ

Εἶναι πέντε, οἱ ἑξῆς :

Ὀλίγον		= + 1 φωνή.
Πεταστή		= + 1 φωνή.
Κεντήματα		= + 1 φωνή.
Κέντημα		= + 2 φωνές (ὑπερβατῶς).
Ὑψηλή		= + 4 φωνές (ὑπερβατῶς).

Ὅπως βλέπουμε τρεῖς χαρακτῆρες, τό **Ὀλίγον** , ἡ **Πεταστή** καί τά **Κεντήματα** , ἔχουν τήν ἴδια ἐνέργεια. Ἀνεβάζουν τή φωνή μας κατά ἓνα διάστημα (μιά φωνή) δηλ. **Νη-Πα**. Ἡ διαφορά τους ἐκ πρώτης ὄψεως ἔχει μόνον ὀρθογραφική σημασία, στήν οὐσία ὁμως ἔχουν καί ἄλλες διαφορές πού θά ἐξηγήσουμε στή συνέχεια. Τό **Κέντημα** , ἀνεβάζει τή φωνή μας κατά δύο διαστήματα (δύο φωνές) μέ πῆδημα (ὑπερβατῶς) δηλ. **Νη-Βου** (παραλείπουμε τόν **Πα**). Ἡ **Ὑψηλή** , κατά τέσσερεις δηλ. **Νη-Δι** (παραλείπουμε τούς **Πα, Βου, Γα**).

γ. ΚΑΤΑΒΑΣΕΩΣ

Εἶναι τέσσερεις, οἱ ἑξῆς :

Ἀπόστροφος		= - 1 φωνή.
Ὑπορροή		= - 2 φωνές (συνεχῶς).
Ἐλαφρόν		= - 2 φωνές (ὑπερβατῶς).
Χαμηλή		= - 4 φωνές (ὑπερβατῶς).

Ἀπό αὐτούς ἡ **Ἀπόστροφος** , κατεβάζει τή φωνή μας κατά ἓνα διάστημα (μιά φωνή) δηλ. **Νη, Ζω**. Ἡ **Ὑπορροή** , κατά δύο συνεχῶς δηλ. **Νη, Ζω, Κε**. Τό **Ἐλαφρόν** , κατά δύο ὑπερβατῶς δηλ. **Νη-Κε** (παραλείπουμε τό **Ζω**). Ἡ **Χαμηλή** , τέλος κατά τέσσερεις δηλ. **Νη-Γα** (παραλείπουμε τό **Ζω, Κε, Δι**).

Ἐδῶ θά πρέπει νά ποῦμε, ὅτι ἅμα πηγαίνομε συνέχεια ἀπό τόν ἓνα φθόγγο στόν ἀμέσως ἐπόμενο ἡ κίνηση τῆς φωνῆς λέγεται «**συνεχής**». Ὅταν παραλείπουμε κάποιον ἀπό τή σειρά, τότε ἡ κίνηση τῆς φωνῆς λέγεται «**ὑπερβατή**».

Μηχανισμός ἀναγνώσεως

Προκειμένου νά κάνουμε μουσική ἀνάγνωση στή βυζαντινή μουσική θά πρέπει ἀπαραίτητα νά γνωρίζουμε ἀπό ποῦ θά ἀρχίσουμε. Ὡς ἐκ